

maatschappijleer 2 CSE GL en TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Inzenden scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.

De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.

4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.

5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.

2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het bij de toets behorende correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.

3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:

3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;

3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;

3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;

3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;

3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;

3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;

3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.

4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.

5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.

6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.

7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.

8 Scorepunten worden met inachtneming van het correctievoorschrift toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.

9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.

Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.

De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.

Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.

Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de

onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 63 scorepunten worden behaald.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

Criminaliteit en rechtsstaat

- 1 **maximumscore 1**
(nummer) 2, 3, 4 en 6

Opmerking

Het scorepunt alleen toekennen als alle vier de nummers juist zijn.

Vraag	Antwoord	Scores
2	<p>maximumscore 1</p> <p>Uit tekst 1 blijkt dat het voorbereiden van brandstichting een misdrif is, want in tekst 1 staat dat de man een gevangenisstraf van dertig maanden heeft gekregen en de vrijheidsstraf voor een overtreding is maximaal 1 jaar / wordt hechtenis genoemd.</p> <p>ook goed: Uit tekst 1 blijkt dat het voorbereiden van brandstichting een misdrif is, want in tekst 1 staat dat de man veroordeeld is voor het treffen van voorbereidingen om brand te stichten en voorbereidingen van overtredingen zijn niet strafbaar.</p> <p><i>Opmerking</i> <i>Het scorepunt alleen toekennen als alle antwoordelementen juist zijn.</i></p>	
3	B	
4	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het doel resocialisatie/heropvoeding is niet bereikt, want uit tekst 1 blijkt 1 • dat de man niet van de eerdere gevangenisstraffen geleerd heeft 1 <p>of</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het doel afschrikking van de dader/preventie is niet bereikt, want uit tekst 1 blijkt 1 • dat de eerdere celstraffen de man niet hebben afgeschrikt om nieuwe strafbare feiten te plegen 1 	
5	B	
6	<p>maximumscore 1</p> <p>Eén van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> – vermogenscriminaliteit/vermogensmisdrif – witteboordencriminaliteit 	
7	B	
8	C	
9	B	
10	E	

Vraag	Antwoord	Scores
11	maximumscore 2 1 = juist 2 = onjuist 3 = onjuist 4 = juist	
	indien vier antwoorden goed	2
	indien drie of twee antwoorden goed	1
	indien minder dan twee antwoorden goed	0
12	D	
13	D	
14	maximumscore 2 1 = een misdrijf en staat in het Wetboek van Strafrecht 2 = een misdrijf en staat in het Wetboek van Strafrecht 3 = een misdrijf en staat in de Wegenverkeerswet 4 = een overtreding en staat in de Wegenverkeerswet	
	indien vier nummers juist	2
	indien drie of twee nummers juist	1
	indien minder dan twee nummers juist	0
	<i>Opmerking</i> <i>Alleen als beide antwoordelementen juist zijn, mag een nummer goed gerekend worden.</i>	
15	maximumscore 2	
	• Voorbeeld van kosten (één van de volgende):	1
	– de pakkans	
	– de (mate van) beveiliging	
	– de (mate van) sociale controle	
	– de (mate van) sociale afwijzing als ze gepakt wordt	
	– de (zwaarte van de) straf die ze kan krijgen	
	• Voorbeeld van baten (één van de volgende):	1
	– de gestolen goederen	
	– de status in de (jeugd)groep	
	– het geld dat niet aan de gestolen goederen wordt uitgegeven	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

16 maximumscore 2

Voorbeelden van juiste antwoorden:

- Reden voor seponeren zaak moord: gebrek aan bewijs 1
- Reden voor seponeren zaak winkeldiefstal (één van de volgende): 1
  - Het delict is relatief klein en de verdachte is al genoeg gestraft.
  - De verdachte is 'first offender'.
  - De schade die de verdachte kan ondervinden van een rechtszaak en veroordeling weegt niet op tegen de noodzaak tot straffen.

Opmerking

*Bij reden voor seponeren zaak winkeldiefstal mag voor 'gebrek aan bewijs' een scorepunt worden toegekend als de kandidaat dit **niet** al als reden voor seponeren zaak moord heeft genoemd.*

Politiek en beleid

---

17 A

18 maximumscore 2

1 = juist

2 = juist

3 = onjuist

4 = juist

- indien vier antwoorden goed 2
- indien drie of twee antwoorden goed 1
- indien minder dan twee antwoorden goed 0

19 B

20 B

21 C

Vraag	Antwoord	Scores
22	maximumscore 4	
	<ul style="list-style-type: none"> • Kenmerk: Een pressiegroep streeft bepaalde belangen na / komt op voor de belangen van een bepaalde groep • Dit kenmerk geldt ook voor de groep koks, want zij komen op voor de belangen van koks • Kenmerk: Een pressiegroep probeert druk uit te oefenen op de politieke besluitvorming / probeert de politieke besluitvorming te beïnvloeden • Dit kenmerk geldt ook voor de groep koks, want zij proberen door middel van de brief aan de Tweede Kamer te voorkomen dat de plezierjacht beperkt wordt 	<p>1</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p>
23	C	
24	maximumscore 2	
	<ul style="list-style-type: none"> • (nummer) 3 • (nummer) 4 	<p>1</p> <p>1</p>
25	C	
26	D	
27	maximumscore 1	
	Eén van de volgende:	
	<ul style="list-style-type: none"> – vrijheid van godsdienst – scheiding van kerk en staat – onaantastbaarheid van het lichaam 	
28	maximumscore 3	
	(1) = b (De Europese Raad)	
	(2) = a (De Europese Commissie)	
	(3) = d (Het Europees Parlement)	
	(4) = c (De Raad van de Europese Unie)	
	(5) = e (Het Europese Hof van Justitie)	
	indien vijf antwoorden juist	3
	indien vier of drie antwoorden juist	2
	indien twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0

Vraag	Antwoord	Scores
29	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> Niet heel de gemeente Ede krijgt koopzondagen. Alleen Ede-stad, waar de meerderheid vóór was. De dorpen in de gemeente waren vooral tegen en daar komt ook geen koopzondag 	1
	<ul style="list-style-type: none"> Voorstanders en tegenstanders van de koopzondagen hebben dus allebei wat toegegeven / hebben geen van beide helemaal hun zin gekregen 	1
30	C	
31	D	

Analyse maatschappelijk vraagstuk: gaswinning Groningen

32 maximumscore 4

Twee van de volgende combinaties:

Kenmerk: Het gaat om een situatie die veel mensen onwenselijk vinden / die veel mensen in strijd vinden met bepaalde waarden en/of normen.

Dit blijkt uit tekst 1, want (één van de volgende):

- de Groningers hebben het helemaal gehad met de aardbevingen.
- (de Groningers zeggen dat) de schokken zorgen voor schade aan de huizen, maar ze leiden ook tot stress en slapeloze nachten.
- de provincie Groningen en bewonersorganisaties hebben minister Kamp opgeroepen de gaswinning te verlagen naar 30 miljard kuub voor 2015.

of

Dit blijkt uit tekst 2, want (één van de volgende):

- de druk op minister Kamp om de gaswinning te verminderen is toegenomen (en daaruit kan afgeleid worden dat veel mensen de huidige situatie onwenselijk vinden).
- actiebewegingen en Milieudefensie vinden de vermindering naar 30 miljard kuub nog weinig en zij vertegenwoordigen veel mensen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Kenmerk: Er bestaan verschillende meningen over de oplossing van het probleem / betrokken burgers/groeperingen hebben vaak verschillende waarden, normen, belangen.

Dit blijkt uit tekst 2, want (één van de volgende):

- minister Kamp verlaagt de gasproductie naar 30 miljard kuub en actiebewegingen zoals de Groninger Bodem Beweging (GBB) en Schokkend Groningen vinden dit erg weinig / Milieudefensie vindt dit nog maar een begin.
- er wordt druk op minister Kamp uitgeoefend om de gaswinning zo veel mogelijk te verlagen, maar minister Kamp brengt daartegenin dat er genoeg gas moet zijn voor de winter / dat er contracten zijn afgesloten met kopers (die nagekomen moeten worden).

Kenmerk: Het gaat om een probleem dat (door middel van gezamenlijke actie of) door de politiek kan worden opgelost.

Dit blijkt uit tekst 1 / tekst 2, want minister Kamp kan besluiten de gasproductie (verder) te verlagen (waardoor het aantal aardbevingen zal verminderen).

per juist kenmerk	1
per juiste bijbehorende uitleg	1

33 maximumscore 2

- De opiniërende/meningsvormende functie, 1
- want de cartoon kan mensen laten nadenken over (de verschillende belangen/standpunten inzake) de gaswinning in Groningen 1

34 maximumscore 1

Eén van de volgende:

- toegang tot de media
- de omvang van de groep die de Groninger Bodem Beweging vertegenwoordigt / wil vertegenwoordigen

35 D

36 C

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

37 maximumscore 2

- Met pluriformiteit van de media wordt bedoeld: veelzijdigheid (in onder andere maatschappelijk, politiek, religieus opzicht) van het media-aanbod. / dat er veel verschillende soorten media bestaan, die van elkaar verschillen wat betreft politieke/maatschappelijke/religieuze achtergrond/uitgangspunten, doelgroep etc. 1
- Dit kan helpen bij het vormen van een eigen mening, omdat (voorbeelden van een juist antwoord): 1
  - je door deze pluriformiteit kunt beschikken over informatie over de gaswinning vanuit verschillende gezichtspunten.
  - je door deze pluriformiteit niet slechts vanuit één gezichtspunt/standpunt over het onderwerp gaswinning hoeft te lezen/horen.
  - je dan de informatie van verschillende media / vanuit verschillende gezichtspunten met elkaar kunt vergelijken en zo je eigen mening kunt vormen.

38 maximumscore 2

Twee van de volgende:

- Selectie criterium dat dit kan verklaren is de nabijheid van het nieuws, omdat de gaswinning in Groningen plaatsvindt.
- Selectie criterium dat dit kan verklaren is de doelgroep/doelstelling van het medium, omdat de doelgroep van RTV Noord bestaat uit de inwoners van de provincie en de kijkers/luisteraars van RTV Noord geïnteresseerd zijn in nieuws over de regio Groningen. / omdat de doelstelling van RTV Noord het informeren is van de inwoners van de provincie Groningen over nieuws uit de regio. (De gaswinning in Groningen is een voorbeeld van nieuws uit de regio Groningen.)
- Selectie criterium dat dit kan verklaren is eigen referentiekader van de journalist, omdat de journalisten van RTV Noord vooral afkomstig zullen zijn uit Groningen. De journalisten nemen het nieuws waar vanuit hun eigen 'achtergrond' (waarden, normen, opvattingen, maatschappelijke positie en ervaringen).

per juist selectie criterium met juiste bijbehorende verklaring 1

Vraag	Antwoord	Scores
39	<p>maximumscore 4</p> <ul style="list-style-type: none"> • Criterion: het controleren van feiten via een andere bron • Tekst 6 voldoet hier wel aan, want de informatie/feiten in tekst 6 is/zijn te controleren via andere bronnen • Criterion: scheiding van feiten en mening • Tekst 6 voldoet hier wel aan, want in tekst 6 staat geen eigen mening van de journalist/schrijver (van tekst 6). / want in tekst 6 staan alleen feiten. (De journalist/schrijver geeft de mening van minister Kamp weer, maar dat is in dit geval een te controleren 'feit' en niet zijn eigen mening.) 	<p>1</p> <p>1</p> <p>1</p> <p>1</p>
40	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeelden van juiste antwoorden:</p> <p>Ik ben voor boren, want ik vind de waarde welvaart/rijkdom/financiële zekerheid belangrijk en uit tekst 1/6 blijkt dat de gaswinning Nederland veel geld oplevert. / en uit tekst 7 blijkt dat het halen van gas uit Noorwegen of Rusland (in plaats van gas uit Groningen) veel geld kost.</p> <p>of</p> <p>Ik ben voor boren, want ik vind de waarde werk(gelegenheid) belangrijk en uit tekst 5 blijkt dat de gaswinning veel banen oplevert.</p> <p>of</p> <p>Ik ben voor boren, want ik vind de waarde onafhankelijkheid belangrijk en als er geen of minder gaswinning in Groningen plaatsvindt, zal een van de alternatieven zijn om gas uit Noorwegen of Rusland te halen en dan worden we afhankelijker van andere landen. Dit staat in tekst 7.</p> <p>of</p> <p>Ik ben tegen boren, want ik vind de waarde veiligheid belangrijk en uit tekst 1 blijkt dat door de gaswinning aardbevingen ontstaan (en daardoor lopen de Groningers (veiligheids)risico's).</p> <p>of</p> <p>Ik ben tegen boren, want ik vind de waarde (financiële) zekerheid belangrijk en in tekst 1 staat dat de aardbevingen voor schade aan de huizen zorgen. De inwoners van Groningen verkeren zolang de gaswinning doorgaat in (financiële) onzekerheid wat betreft de waarde van hun woning/de schade die hun huizen zullen oplopen.</p> <p>of</p>	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Ik ben **tegen** boren, want ik vind de waarde ontspanning/geluk/gezondheid belangrijk en in tekst 1 staat dat de aardbevingen leiden tot stress en slapeloze nachten bij de Groningers. (Als door het stoppen met boren de aardbevingen afnemen, zullen daarmee dus ook de stress en slapeloosheid afnemen.)

voor een juiste waarde	1
voor een bijbehorend juist argument met juiste tekstverwijzing	1

5 Inzenden scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinator in het programma WOLF. Zend de gegevens uiterlijk op 28 juni naar Cito.

6 Bronvermeldingen

---

tekst 1	naar: www.rechtspraak.nl van 27 januari 2015
tekst 2	naar: www.at5.nl van 5 juli 2015
tekst 3	naar: www.ad.nl van 23 oktober 2014
tekst 4	naar: het Algemeen Dagblad van 22 januari 2015
tekst 5	naar: www.crimesite.nl van 28 maart 2015
tekst 6	naar: www.nrc.nl van 2 juli 2015
tabel 1	www.ipsos-nederland.nl
tekst 7	naar: www.trouw.nl van 7 mei 2015
tekst 8	naar: www.rtv-drenthe.nl van 11 juni 2015
tekst 9	naar: www.nu.nl van 11 februari 2015
tekst 10	naar: www.tweedekamer.nl van 16 september 2015
tekst 11	naar: www.nu.nl van 27 januari 2015
tekst 12	naar: www.rtlnieuws.nl van 15 januari 2015
tekst 13	naar: www.europa-nu.nl
tekst 14	naar: www.trouw.nl van 10 juli 2015
tekst 15	naar: www.nu.nl van 25 december 2014
bijlage	
tekst 1	naar: www.nu.nl van 25 juni 2015
tekst 2	naar: www.volkskrant.nl van 22 juni 2015
afbeelding 1	www.tomjanssen.net van 17 januari 2014
tekst 3	naar: www.groninger-bodem-beweging.nl van 20 juli 2015
tekst 4	naar: www.ad.nl van 21 februari 2015
tekst 5	naar: www.volkskrant.nl van 18 januari 2014
tekst 6	naar: www.gic.nl van 2 maart 2015
tekst 7	naar: nos.nl van 23 juni 2015